

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. дин Лиляна Симеонова, Институт за балканистика с Център по тракология-БАН за дисертационния труд „*Пиратство и наемничество в Балтийския регион (1360–1436 г.)*“ на Марио Филипov, редовен докторант в Катедра „Стара история, тракология и средновековна история на ИФ-СУ за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 2.2. История и археология

Дисертационният труд на Марио Филипov се състои от увод, четири глави, заключение, библиография, илюстрации и речник на термините (233 с.). В *Увода* е формулирана целта на изследването: да се анализира същността на морското разбойничество и мотивацията за насието по море в Балтийския регион през 1360–1436 г. Този основен проблем ще бъде разгледан в контекста както на политическите събития, сложните дипломатически отношения, войните и наемничеството, така и на икономическото развитие в тази част на Европа, за което голям принос имат ханзейските търговци.

Докторантът е обосновал решението си да вмести своето изследване в така зададената времева рамка от почти осем десетилетия като изтъква, че от гледна точка на политическите промени през този период протичат значими събития и процеси в разглеждания регион. Началото на споменатия период е белязано с усилията на датския крал Валдемар IV Атердаг да наложи господството на Дания в района на Балтийско море. За хронологически завършек на изследването си Филипov е избрал времето, когато започва да залязва идеята на Маргрете Валдемарсдотер (дъщерята на Валдемар) за създаването на обединено скандинавско кралство, основаващо се на съглашенията от т.нар. Калмарска уния от 1397 г.

В контекста на тези събития и процеси, разгледани доста подробно в първа и втора глава на дисертацията, е поставен основният проблем, който е предмет на изследване в трета и четвърта глава: той се отнася за същността и ролята на пирата и за тънката граница между морското разбойничество и наемничеството през разглеждания период. Филипov си дава сметка, че в тази връзка трябва да се разгледа и специфичната роля, която играе Ханзата в Балтийския регион. Северногерманските градове, от своя страна, са в сложни отношения с градовете от други части на Балтийското крайбрежие и неговия хинтерланд. Що се отнася пък до морските разбойници, те нерядко служат за политически инструмент в

регионалните конфликти и биват използвани ту от Ханзата, ту от други сили в качеството си на военни наемници. Има и ред ситуации обаче, когато както Ханзата, така и държавните образувания в региона се опитват да изкоренят пиратството в Северно и Балтийско море.

Филипов добре се е ориентирал в тази сложна плетеница от отношения, която обуславя и мотивите на регионалните сили да използват пиратите като въоръжени наемници в борбите за надмощие, които водят помежду си. Заедно с това докторантът ни насочва и към рисковете, които крие този вид наемничество за онези, които си позволяват да използват морските разбойници като оръдие за постигане на целите си. Докторантът правилно отбелязва, че истинските причини за възникването и процъфтяването на което и да е пиратство са от социално-икономическо естество.

Проблематиката, свързана с процесите в Балтийския регион през Късното Средновековие, в която се вмества и темата на дисертацията на Филипов, е слабо изследвана у нас. Затова докторантът е избрал – посредством първите две, уводни по характера си глави на своя труд – да направи плавен преход към основните проблеми, на които са посветени последните две глави. Сред факторите, които – според Филипов – съдействат за появата на пиратството в Балтийския басейн през XIV в., са както географските особености на региона, така и геополитическата ситуация в онзи исторически период. Само по себе си пиратството в северните морета не е ново явление, а напротив: то датира още от Ранното средновековие. Новото, което отличава това късносредновековно пиратство от неговите предшественици, е – както изтъква и сам дисертантът – че сега пиратите са и капери, а понякога дори служат като наемници, които воюват редом с редовните армии в конфликтите между регионалните сили.

Няма да се спирам на прегледа на изворите и изследванията, които имат отношение към темата на дисертацията. Филипов е включил този преглед в първата глава на труда си. С оглед на евентуалната преработка на дисертацията в монография бих препоръчала на дисертанта значително да съкрати тази библиографска обзорна част, като извади от нея някои ненужни, отежняващи текста детайли.

В последната част на първа глава, озаглавена „Пиратството в Балтийско море към началото на XIV в.“, дисертантът отбелязва, че социалните и икономическите фактори са определящи за значителното развитие на пиратството в региона, но то нерядко добива и политическа и идеологическа окраска. Особен интерес представляват приведените от Филипов примери за най-ранните решения на ханзейските градове, отнасящи се до борбата с морското разбойничество и сигурността на търговията по море.

Втора глава, озаглавена „Войни за доминация в Скандинавия (1360–1370)“, ни въвежда в сложната политическа обстановка в региона, като започва с трудностите, които трябва да преодолее младият крал на Дания Валдемар Кристоферсен по прякор Атердаг (1340–1375), за да спаси задлъжнялото си кралство от банкрут и да се утвърди на трона. Но към момента, когато Валдемар е възвърнал стабилността на страната си, в съседство се създават куп нови проблеми, които са свързани с нестабилната вътрешна обстановка в Швеция, засилването на Мекленбургското херцогство и все по-голямата роля в интер-регионалните отношения, която играе търговският съюз на северногерманските градове – т.нар. Ханза. В последвалите войни, в които почти всички съседи на Дания се съюзават срещу нея, Валдемар успява да отвоюва повечето земи, които страната му е изгубила през вековете. В 1370 г. обаче той е принуден да подпише т.нар. Щралзундски договор, с който се слага край на военните действия между Дания и Ханзата, но който дава на ханзейските търговци правото на свободна търговия в целия Балтийски регион, в т.ч. и да установят монопол върху толкова важната за региона търговия с херинга. По силата на този договор Ханзата придобива и правото да налага вето на кандидатурите за датския трон. Филипов успява да ни преведе през този лабиринт от отношения и конфликти, за да ни покаже защо наемничеството, в което ще участват и пирати, започва да играе толкова важна роля през XIV в.

Дисертантът прави и малко отклонение от своя разказ за политическите събития в региона, за да изясни някои въпроси, свързани с наемничеството, особено що се отнася до наемничеството в ханзейските градове, където отрядите на наемниците еволюират от „градски служители“ с предимно отбранителни и полицейски функции до истински военни формирования.

В трета глава, озаглавена „Пирати и наемници във войните за Шведското наследство“, Филипков пристъпва към същината на своето изследване, а именно – каква роля играят пиратите като капери и наемници в конфликтите между регионалните сили. Тук дисертантът също започва с въведение в сложната политическа ситуация и конфликтите, породени от съперничеството за „датското наследство“ след смъртта на Валдемар IV (†1375 г.) и в крайна сметка довели до възкачването на датския трон на по-малката му дъщеря Маргрете. Филипков обяснява засилването на пиратските рейдове в региона с ожесточената конкуренция между Дания и херцогство Мекленбург за политическа власт в Скандинавия и по-точно – с това, че след провала на амбициите на рода Мекленбург да получат датската корона, враговете на Маргрете още на следващата година след възкачването ѝ на трона започват да вземат на служба местни морски разбойници като капери, които да нанасят икономически вреди на датчаните. (За тази практика на херцогство Мекленбург свидетелстват многото протоколирани оплаквания на германските търговци, направени по време на официалните ханзейски събрания.)

Датчаните, от своя страна, тайно подкрепят пиратските набези в региона, които са насочени срещу ханзейските кораби и които общо взето не се съобразяват с ханзейските търговски привилегии. Филипков отбелязва, че северногерманските търговци неведнъж обвиняват Маргрете Валдемарсдотер, заедно издава каперски писма и подкрепя морските разбойници, като с това нарушава и условията на Щралзундския договор, особено що се отнася до бреговото право. Приведени са примери със случаи на заграбване и задържане на товари от заседналите край бреговете търговски кораби, нарушаване от страна на датски благородници на правата на северногерманските търговци и неспазване на правата за търговия с риба в Сканьор. От това става ясно, че – подобно на мекленбургския херцог – и Маргрете Валдемарсдотер привлича морски разбойници в качеството им на наемници още в края на 70-те и началото на 80-те години на XIV в., макар изпратените на съвета в Щралзунд (1381 г.) датски дипломати упорито да твърдят, че кралицата им нямала нищо общо с това. Станала междуременно и регент на сина си – малолетния крал на Норвегия, Маргрете анулира и търговските привилегии на Ханзата в Осло и Торнсберг.

Морските разбойници усилват дейността си в периода от 1381 до 1385 г.: финансирането на капери от датчаните е средството, с което Маргрете се стреми да си върне крепостите в

Скания, които в този момент принадлежат на Ханзата. Ханзейците, от своя страна, предприемат редица мерки за защита на корабите и стоките си. Въпреки връщането на Скания на датската корона и постигнатите по дипломатически път договорености в 1386 г., мирът в Балтийския регион е нарушен само две години по-късно чрез поредния датско-мекленбургски конфликт. Във връзка с тези събития в историческите хроники започва да се споменава и своеобразната асоциация на морските разбойници-наемници, известна с прозвището Виталийски братя. „Братята“ често присъстват и в ханзейските официални документи. Тези наемници не получават заплата от даден сюзерен, а действат за своя сметка. Както правилно отбелязва Филипков, Мекленбург използва морски наемници, на които издава грамоти да действат като капери. В тази връзка е цитирана и една по-късна каперска грамота, издадена от „принца“ на Мекленбург, с която се легитимират действията на Виталийските братя. (На този проблем в рамките на трета глава е посветена отделна част, озаглавена „Виталийските братя като капери на служба към Мекленбург, 1389–1395 г.“)

Дисертантът накратко се спира на различните хипотези в науката относно произхода на името „Виталийски братя“. Според най-популярната версия, датираща още от XVIII в., названието произхожда от лат. *victuālis* (‘храна, провизия’) и е свързано с първата задача, поверена на мекленбургските капери – да преодолеят датската блокада на Стокхолм и да снабдят града с провизии. Но Филипков цитира и друг, малко по-ранен документ, в който „Братята“ са споменати във връзка с придобиването на два кораба от жителите на дн. Тарту.

Заслужава да се отбележи изводът на дисертанта, че, що се отнася до Виталийските братя, „границата между простото пиратство и професионалното наемничество е твърде размита“: „Братята“ не са нито типичните наемници на военна служба, нито типични пирати. Отначало под командването на мекленбургските си военачалници Виталийските братя се проявяват като ефективни наемници, но скоро започват да плячкосват за своя сметка както кораби в открито море, така и населени места по бреговете на Северна Европа. Действията им, които се простират от устието на Нева на изток, та до Ламанша на запад, причиняват сериозни щети на северноевропейската икономика, а търговските пътувания са сериозно възпрепятствани. След 1395 г. „Братята“ вече нямат статут на

наемници и може би тогава, както предполага Филипков, те се превръщат във „врагове на целия свят“, като в това понятие влизат преди всичко Ханзата и трите северни кралства. Участието на разорени дребни благородници в морското разбойничество дисертантът свързва с разразилата се в Балтийския регион аграрна криза – самата тя последица от продължителните войни.

Сключената под егидата на Маргрете I Калмарска уния между Швеция, Норвегия и Дания (1397 г.) представлява важна стъпка към политическата стабилизация в Балтийския регион. След смъртта на Маргрете в 1412 г. регионалните сили отново са въвлечени в сложен конфликт, който продължава почти девет години. Капери и морски разбойници за сетен път са привлечени в редиците на воюващите. Виталийските братя се отличават в битките. Ханзата, която преди това е преследвала пиратите, сега ги наема на служба срещу датчаните. Това прави и Тевтонският орден, който също преди това е действал за изстребление на морските разбойници. Понякога пиратите действат като капери, друг път грабят само за своя сметка. Войната има особено тежки последици за страните от Унията. Филипков отбелязва, че пиратите-наемници не изглежда да са използвали кораби, различни от тези, които се използват по това време в северните морета, но Виталийските братя са правели опити да оборудват корабите си с бордови оръдия.

Дисертационният труд на Марио Филипков има редица приноси. Като си поставя за цел да изследва една досега непозната за българската медиевистика проблематика, дисертантът базира изследването си на богат и разнообразен изворов материал – официални документи, издадени от владетелски или ханзейски канцеларии, договори, кореспонденция, хроники и анали, сфрагистичен и археологически материал. Избраният отрязък от време (1360–1436 г.) е епоха, изключително наситена със събития в Балтийския регион. Филипков умело ни превежда през целия лабиринт от политически отношения, икономически интереси и въоръжени конфликти, в които са ангажирани всички регионални сили. Дисертантът убедително доказва тезата си, че разбойничеството и насилието по море не е присъщо само на пиратите, а и на тези, които в едни ситуации ги преследват, а в други ситуации ги наемат на военна служба или ги упълномощават да действат като капери.

По-спорна е тезата на Филипов, че военните действия и насилието по море не са представлявали сериозна пречка за морската търговия: самият той в редица случаи привежда доказателства за обратното. Що се отнася до наемничеството, което е характерно за целия християнски свят през XIV–XV в., в Балтийския регион това явление има някои специфики, които произтичат най-вече от факта, че морските разбойници нерядко служат и като наемници във въоръжените сили на воюващите страни. А кога най-страшните морски крадци – т.нар. Виталийски братя – се превръщат във „врагове на целия свят“ и по-точно – на Ханзата и трите северни кралства? Филипов дава отговор и на този въпрос: това става след 1395 г., когато „Братята“ вече нямат статута на официални наемници.

Авторефератът отговаря по съдържание на дисертационния труд. В приложените материали са включени и две статии по темата на дисертацията.

Трудът на Марио Филипов определено е приносен. Освен това е написан живо и увлекателно. Неразработвана досега у нас, тази тема ще представлява интерес не само за медиевистичната колегия, но и за широката читателска публика. Затова препоръчвам – след нужната преработка – трудът на Филипов да бъде публикуван като монография.

Убедено давам своя положителен вот за присъждането на Марио Филипов на научната и образователна степен „доктор“.

30 март 2020 г.

Подпис: